

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

КАРПЕНКО ОРЕСТА ЄВГЕНІВНА

УДК 347.64(438) «19/20»

**РОЗВИТОК ОПІКИ НАД ДІТЬМИ
У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ПОЛЬЩІ
(XX – початок XXI ст.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Дрогобич – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор філософських наук, професор
Скотна Надія Володимирівна,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка, ректор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Лук'янова Лариса Борисівна,
Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих НАПН України, директор;

доктор педагогічних наук, професор
Завгородня Тетяна Костянтинівна,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»,
кафедра педагогіки імені Б. Ступарика, завідувач;

доктор педагогічних наук, професор
Вихрущ Анатолій Володимирович,
Тернопільський національний економічний
університет, кафедра психології
та соціальної роботи, професор.

Захист дисертації відбудеться 25 червня 2018 р. о 10⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 36.053.01 у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка за адресою: 82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Івана Франка, 24, 2-й поверх, к. 20.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті <http://ddpu.drohobych.net/nauka-v-universiteti/specializovana-vchena-rada-d-36-053-01/> та в бібліотеці Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка за адресою: 82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Лесі Українки, 2.

Автореферат розіслано 24 травня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.І. Пантюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В умовах глобалізаційних процесів в освітньому просторі загострюється проблема опіки над дітьми, яка тісно пов'язана з соціально-історичним розвитком суспільства. У скрутному становищі опинилися діти тимчасово окупованих територій України та внутрішньо переміщених сімей, погіршилося їхнє становище в опікунсько-виховних закладах, збільшилася кількість дітей-сиріт. Поширення соціального сирітства в нашій країні викликане збільшенням рівня безробіття, бідністю значної частини населення, послабленням значимості інституту сім'ї, втратою старшим та молодшим поколінням загальнолюдських моральних цінностей тощо.

Кожна держава, враховуючи традиції, культуру, етнопедагогічні засади опіки і виховання, формує власні шляхи її розв'язання. Географічна близькість двох держав – України і Польщі, історичні корені, тривалі культурно-освітні зв'язки, схожість менталітету сприяють зміцненню добросусідських відносин, поглибленню співробітництва, що, з одного боку, є запорукою безпеки і стабільності в Європі, а з іншого – відповідає корінним інтересам обох держав та їхніх народів. Проте між ними існують суттєві відмінності.

Дослідження проблеми розвитку опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі ХХ – початку ХХІ ст. здійснювалося у площині загальноновизнаних філософських положень теорії наукового пізнання (І. Бех, В. Бондар, О. Дубасенюк, В. Кремень, В. Лутай, С. Сисоєва, Н. Скотна, Л. Хомич та ін.); методологічних орієнтирів порівняльно-педагогічних студій (О. Заболотна, В. Кемінь, Т. Логвиненко, О. Локшина, Л. Лук'янова, А. Максименко, Н. Ничкало, О. Огієнко, В. Поліщук, М. Чепіль та ін.); методології історико-педагогічного дослідження, історії виховання (О. Аніщенко, Л. Березівська, Л. Ваховський, А. Вихруш, Л. Голубнича, Т. Завгородня, С. Золотухіна, О. Квас, М. Пантук, О. Сухомлинська, О. Янкович та ін.). Теорія та практика опікунства, форми і методи опікунсько-виховної роботи висвітлені у працях польських учених (С. Бадора, М. Бальцерек, М. Бартосєвіч, К. Блажеєвська, Ю. Бронгєль, Р. Врочинський, З. Домбровський, Г. Гаєвська, М. Квецєнь, А. Кельм, Ч. Кемпський, А. Котлярська-Міхальська, Б. Матияс, Я. Мацяшкова, Х. Мушинський, В. Тайсс, М. Тишкова, М. Якубовський та ін.). У контексті досліджуваної проблеми вагоме значення мають філософсько-педагогічні праці Яна Павла II.

Найбільш вивченою є педагогічна спадщина Я. Корчака (Т. Забута, Ж. Ільченко, С. Іщук, Н. Калениченко, Л. Коваль, В. Кушнір). Окремим аспектам досліджуваної проблеми присвячено дисертаційні дослідження (С. Денисюк, Х. Дзюбинська, В. Кушнір, В. Мисько, Н. Савченко, В. Ханенко, Ю. Яким та ін.).

Актуальність наукового осмислення проблеми опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі XX – початку XXI ст. і доцільність дослідження підтверджують виявлені суперечності між:

- тенденцією інтегрування України до європейського освітнього простору й потребою збереження виховних традицій і задоволення опікунських потреб у вітчизняній педагогічній теорії та практиці;
- об'єктивною необхідністю забезпечення належної опіки і соціального виховання дітей і недостатнім рівнем узагальнення та систематизації зарубіжного досвіду опіки над дітьми в українській педагогіці;
- традиційним проголошенням державою необхідності розширення сімейних форм опіки і реальним зростанням кількості дітей-сиріт, збільшенням загрози виникнення соціального сирітства в Україні;
- потребою комплексного сприймання системи опіки над дітьми та внутрішнім дисбалансом між її окремими компонентами;
- об'єктивною потребою ефективно розв'язувати опікунсько-виховні проблеми в соціальній сфері України та недостатністю осмислення історичного розвитку опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці, що перешкоджає створенню і реалізації науково обґрунтованих концепцій опікунської діяльності.

Отже, актуальність і доцільність дослідження проблем опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці, відсутність її цілісного вивчення, значущість історичного досвіду теоретичних і методичних засад опіки у педагогічній думці Польщі, основних напрямів розвитку опікунської педагогіки, творчого доробку польських педагогів у сфері опіки, а також невизначеність провідних тенденцій розвитку опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі, наявність суперечностей та потреба їх розв'язання зумовили вибір теми дослідження: **«Розвиток опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі (XX – початок XXI ст.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідницької роботи кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка як складова комплексної наукової проблеми «Формування цінностей особистості в європейському освітньому просторі: теорія та практика» (номер державної реєстрації 0113U001233) та детермінована виконанням угод про міжнародну співпрацю із закладами вищої освіти Польщі. Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 17 від 27.11.2014 р.) та узгоджена у Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 9 від 23.12.2014 р.).

Мета дослідження – історико-педагогічний аналіз й узагальнення розвитку опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі ХХ – початку ХХІ ст. задля творчого використання прогресивних ідей польського досвіду в українському соціумі.

Відповідно до об'єкта, предмета і мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Схарактеризувати базові поняття дослідження, концептуальні засади опіки над дітьми у вітчизняній та зарубіжній педагогіці.

2. Обґрунтувати історіографію, джерела, методологічні підходи дослідження феномену «опіка над дітьми» у Польщі як історико-педагогічного явища.

3. Виокремити основні етапи розвитку опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі ХХ – початку ХХІ ст. та узагальнити провідні тенденції на кожному з них.

4. Дослідити інституційне утвердження опікунської педагогіки (педагогіки опікунства) у Польщі; генезу понять «опіка над дітьми», «потреби дитини», «теорія міжлюдської опіки»; теорію та практику опікунського виховання; модель опікуна-вихователя у досліджуваний період.

5. Висвітлити особливості становлення і трансформації сімейних та інституційних форм опіки над дітьми, педагогічні засади їх функціонування у Польщі ХХ – початку ХХІ ст.

6. Актуалізувати аксіологічний вимір педагогічної теорії та практики опіки над дітьми у Польщі та вивчити проблему проектування студентами вітчизняних педагогічних університетів власної опікунсько-виховної діяльності з дітьми.

7. Розробити навчально-методичний комплекс для викладачів і студентів педагогічних університетів України «Теоретичні та методичні засади опіки над дітьми у Польщі», в якому визначити шляхи творчого використання прогресивних ідей польського досвіду.

Об'єкт дослідження – генеза розвитку теорії та практики опікунства у контексті історико-педагогічного процесу.

Предмет дослідження – опіка над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі ХХ – початку ХХІ ст.

Концепція дослідження. Основною концептуальною ідеєю роботи стало осмислення педагогічного феномену «опіка над дітьми» у Польщі ХХ – початку ХХІ ст., що становить складну історико-педагогічну проблему. Вона розглянута у контексті суспільно-економічних, соціально-політичних та культурно-освітніх детермінант як багатовимірний теоретичний конструкт педагогічної теорії й опікунської практики Польщі, що органічно увібрав національні традиції і європейський досвід опіки над дітьми. Вихідні положення концепції ґрунтуються на засадах реалізації взаємопов'язаних концептів – методологічного, теоретичного, технологічного.

Методологічний концепт відображає взаємодію фундаментальних наукових підходів до дослідження проблеми опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі XX – початку XXI ст. (гуманістичного, антропологічного, аксіологічного, системного, діяльнісного, конкретно-історичного, культурологічного, герменевтичного, парадигмального, синергетичного, феноменологічного, наративного), що уможливорює цілісну й системну реконструкцію генези опіки над дітьми, становлення і розвитку опікунської педагогіки у Польщі досліджуваного періоду.

Теоретичний концепт передбачає унормування системи ідей, теорій, концепцій, дефініцій, підходів, положень, які дають змогу визначитися з сутністю досліджуваної проблеми, і без яких неможливе розуміння особливостей розвитку опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі XX – початку XXI ст., що розвивалася на ґрунті фундаментальних досліджень, суспільно-політичних, економічних та соціально-правових детермінант еволюції суспільних явищ, трансформації сімейних та інституційних форм опіки, знань із психології, педагогіки, соціології тощо; аналіз педагогічної теорії та опікунської практики як педагогічного феномену світового педагогічного процесу. Розвиток опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі (1900 – 2017) висвітлено як період, для якого характерні пошук і вдосконалення теоретико-методичних засад опіки над дітьми у Польщі, урахування її національних особливостей крізь призму діяльності її представників, що впливали на позитивну трансформацію ціннісних основ польського соціуму в контексті європейських інтеграційних процесів.

Технологічний концепт передбачає розробку алгоритму вивчення й аналізу педагогічної практики опіки над дітьми у Польщі досліджуваного періоду, розробку та обґрунтування структури та змісту авторського навчально-методичного комплексу «Теоретичні та методичні засади опіки над дітьми у Польщі» для вітчизняних педагогічних закладів вищої освіти, запропоновано шляхи впровадження інноваційних форм опіки над дітьми, здійснено розробку й апробацію практичних рекомендацій, а також інтегровано їх у діяльність різноманітних сімейних й інституційних форм опіки, які займаються проблемами опіки над дітьми, визначено перспективні напрями подальших наукових студій.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період XX – початок XXI ст. *Нижня межа дослідження* (1900) обумовлена прийняттям Закону «Про опікунське виховання неповнолітніх» (02.07.1900), розгортанням добровільної діяльності Варшавського, Люблінського, Каліського, Краківського, Радомського благодійних товариств і асоціацій, розробкою концепцій виховання дітей-сиріт у педагогічній теорії й опікунській практиці Польщі, ухваленням і запровадженням законодавчих норм опіки

і соціальної підтримки дітей, включенням цього важливого питання до Конституції, що надалі забезпечило законодавче санкціонування права дитини на опіку, проголошенням програмних та організаційних проектів щодо розбудови суспільно-правової опіки.

Верхня межа (2017) характеризується реформуванням системи опіки та опікунсько-виховної роботи з дітьми відповідно до нової нормативно-правової бази (Закон «Про внесення змін до окремих законів, пов'язаних із системою підтримки сім'ї» (07.07.2017)), міжнародних документів Ради Європи, що стало можливим завдяки входженню Польщі до Європейського Союзу, а також активним розвитком опікунської педагогіки у Польщі як самостійної навчальної дисципліни, різновекторного феномену сучасної гуманітарної науки, упровадженням в опікунську практику наукових досягнень та інноваційних форм і методів.

Територіальні межі дослідження – Польща ХХ – початку ХХІ ст. – охоплюють сучасні землі адміністративного устрою Польщі, які впродовж досліджуваного періоду характеризуються конститутивними відмінностями історичного, соціально-економічного, правового, етнічного та культурно-релігійного характеру.

Методологічною основою дослідження виступає комплекс принципів, що визначає логіку науково-дослідницької діяльності, яка здійснюється в історико-педагогічному, персоналістичному, порівняльному і регіональному напрямках. Необхідною умовою вивчення генези опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі є експлікація методологічних засад педагогічного пошуку на філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому рівнях.

На різних етапах наукового пошуку для досягнення визначеної мети і розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження**: *загальнонаукові* – для визначення сутності та змісту понять «опіка над дітьми», «розвиток опіки над дітьми», висвітлення відмінностей та зв'язку між «опікою», «благодійністю», «вихованням» на основі теоретичних напрацювань учених-педагогів та вихователів-практиків; виявлення причиново-наслідкових зв'язків розвитку опіки над дітьми як соціально-педагогічного феномену, систематизації провідних теоретичних ідей, сутнісних характеристик, притаманних розвитку опіки над дітьми у педагогічній теорії Польщі у ХХ – на початку ХХІ ст.; *історико-порівняльний* – для з'ясування підходу до вивчення і трактування опіки над дітьми українськими і зарубіжними науковцями, виявлення тенденцій її розвитку у педагогічній теорії та практиці; *історико-географічний* – з метою окреслення регіональної специфіки інституційних форм опіки, обґрунтування періодизації розвитку проблеми опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі досліджуваного періоду; *історико-системний* – з метою вивчення становлення й розвитку педагогічної теорії та практики опіки над дітьми

у Польщі ХХ – початку ХХІ ст. як цілісної системи; *герменевтичний* – для тлумачення історичних наукових джерел, змістового аналізу й концептуального викладу педагогічних ідей, відтворення цілісної картини опікунської практики у Польщі; *пошуково-бібліографічний* – для вивчення та систематизації бібліотечних фондів, каталогів, описів, архівних матеріалів, друкованих джерел, бібліографічних видань з проблем опіки над дітьми; *педагогічної реконструкції* – для об’єктивного та достовірного відтворення історико-педагогічної реальності теорії та практики опіки над дітьми досліджуваного періоду; *персоналістично-бібліографічний* – для розкриття опікунської діяльності педагогів і громадських, культурно-освітніх діячів Польщі, їхнього внеску у розвиток педагогічної науки і практики; *проблемно-хронологічний* – для дослідження еволюції опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі, виокремлення складових цього процесу та їх інтерпретації у хронологічній послідовності; *емпіричні* (анкетування, опитування, бесіди, інтерв’ю, спостереження за роботою вихователів, поведінкою дітей) – для вивчення реального стану реалізації опікунсько-виховних завдань у різних інституціях, виявлення інноваційності в опікунській діяльності, ціннісних орієнтацій студентів педагогічних спеціальностей до майбутньої професійної діяльності; *прогностичний* – для актуалізації і творчого використання польського досвіду опіки над дітьми у вітчизняній педагогічній теорії та практиці, соціальній сфері українського суспільства.

Теоретичну основу дослідження становлять:

– концепції сучасної філософії освіти (В. Андрущенко, Ч. Банах, І. Бех, В. Бондар, Й. Вільш, С. Гессен, І. Зязюн, Т. Котарбінський, В. Кремень, В. Лозова, В. Лутай, П. Петриковський, Н. Скотна, В. Скотний, Б. Сліверський, Б. Суходольський, М. Танась, Г. Філіпчук, Л. Хомич та ін.);

– концептуальні положення методології порівняльної педагогіки (О. Заболотна, Р. Зідер, В. Кемінь, М. Коннолі, В. Кравець, Р. Лафферті, О. Локшина, Л. Лук’янова, А. Максименко, О. Матвієнко, Н. Ничкало, О. Огієнко, Н. Савченко, А. Сбруєва, А. Сміюскі, М. Чепіль, В. Шулякевич та ін.);

– теоретичні положення в галузі методології історико-педагогічного дослідження, історії виховання й опікунської педагогіки (О. Аніщенко, А. Вихрущ, С. Волошин, Н. Гупан, З. Домбровський, Т. Завгородня, С. Золотухіна, О. Квас, С. Кот, Я. Кульбака, Г. Маркевич, Х. Мушинський, М. Пантюк, К. Познанський, Н. Сейко, К. Сосніцький, М. Стельмахович, І. Стражнікова, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, М. Шиманський, В. Шпак, Г. Шрайбер, О. Янкович та ін.);

– методологічні підходи до виховання, соціально-виховної та опікунсько-виховної діяльності (С. Бадора, Ю. Бронгель, Є. Волчик,

Р. Врочинський, Г. Гаєвська, І. Зверева, А. Капська, А. Кельм, І. Ковчина, А. Котлярська-Міхальська, Т. Логвиненко, Д.-К. Мажец, Б. Матияс, Я. Мацяшкова, В. Оржеховська, В. Поліщук, Х. Радлінська, М. Савчин, В. Сухомлинський, В. Тайсс, М. Тишкова, Г. Тірш, Л. Штефан та ін.).

Джерельна база дослідження: законодавчі акти та статистичні матеріали з питань соціальної політики; офіційні документи міжнародних організацій з питань захисту прав дітей; нормативні документи, які регулювали теорію та практику опікунства у Польщі, правову основу функціонування інституційних форм опіки над дітьми; українські та польські монографічні й періодичні видання; праці учених-педагогів; психолого-педагогічні студії, присвячені дослідженню творчого доробку польських педагогів ХХ – початку ХХІ ст., проблемам опіки і виховання дітей; педагогічні праці, літературні твори польських педагогів; матеріали міжнародних, всеукраїнських і всепольських наукових конференцій, Українського і Польського товариств імені Януша Корчака, Польського товариства опікунської педагогіки. У роботі опрацьовано фонди бібліотек Польщі (Національної бібліотеки (Варшава), Жешувського Університету, Університету ім. Адама Міцкевича (Познань), Університету Марії Кюрі-Склодовської (Люблін), Педагогічного Університету ім. Комісії Національної Освіти (Краків), Ягеллонського Університету (Краків), Суспільної Академії Наук (Лодзь), Академії Спеціальної Педагогіки ім. Марії Гжегожевської (Варшава)) та України (Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, Львівського національного університету імені Івана Франка, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка) з досліджуваної проблеми. Ретельно вивчено довідково-енциклопедичну літературу; публікації періодичних спеціалізованих видань; праці науковців у галузі теорії виховання й соціального сирітства; Інтернет-ресурси тощо.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що *вперше*:

– на основі наукових підходів (гуманістичний, антропологічний, аксіологічний, системний, діяльнісний, конкретно-історичний, культурологічний, герменевтичний, парадигмальний, синергетичний, феноменологічний, наративний) здійснено цілісний ретроспективний аналіз й узагальнення змісту і форм опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі як складного діалектичного процесу, в якому відображено особливості розвитку теорії опіки та опікунської практики в усіх взаємозв'язках і взаємозалежностях, схарактеризовано її методологічний, теоретичний, технологічний концепти;

– сформульовано визначення понять «опіка над дітьми» та «розвиток опіки над дітьми» як історико-педагогічних феноменів у вузькому і широкому педагогічному значеннях;

– виокремлено основні групи детермінант розвитку опіки над дітьми у Польщі досліджуваного періоду: *суспільно-політичні* (правове регулювання опікунської діяльності, розробка нормативно-правової бази, введення питань опіки і права дитини на опіку у зміст Конституції, розробка законодавчих актів з проблем опіки і допомоги сім'ям у різні періоди, пов'язані із загрозливими суспільними явищами, війнами, катаклізмами, творенням державної системи опіки, глобалізацією та регіоналізацією, євроінтеграційними процесами); *соціально-економічні* (економічні кризи, боротьба за виживання, сирітство, злиденність, жебрацтво, безпритульність, безробіття, міграція батьків, епідемії, суспільні і господарські зміни, створення можливостей для організації сімейних та інституційних форм опіки, соціальний захист дітей); *культурно-освітні* (культура, національні традиції, освітні реформи, етнопедагогічні засади опіки і виховання дітей, добродійна діяльність благодійних товариств, пошук інституційних та сімейних форм опіки над дітьми і їх удосконалення, зародження опікунсько-виховних концепцій та їх практична реалізація, опікунсько-виховна діяльність освітніх закладів та позашкільних інституцій, підготовка дітей до самостійного життя й вибору професії, забезпечення права сиротам на опіку, навчання, освіти, становлення і розвиток опікунської педагогіки);

– розроблено періодизацію розвитку опіки над дітьми в педагогічній теорії та практиці Польщі у визначених хронологічних межах на основі відібраних й обґрунтованих критеріїв (ставлення до дитини як суб'єкта/об'єкта соціально-педагогічного процесу; специфіка осмислення соціально-політичних, культурно-історичних і теоретико-методичних засад опікунсько-виховної діяльності; становлення та розвиток опікунської педагогіки, пов'язаної з аксіологічним контекстом): *перший* (1900 – 1918) – накопичення педагогічного досвіду у сфері опіки над дітьми; *другий* (1918 – 1939) – кристалізації опікунсько-виховної діяльності з дітьми та її теоретичне осмислення; *третій* (1939 – 1944) – згорання педагогічної практики опіки над дітьми; *четвертий* (1944 – 1973) – удосконалення методологічних та теоретико-методичних засад опіки над дітьми; *п'ятий* (1973 – 2004) – утвердження опікунської педагогіки як тривимірного феномену: галузі педагогічної науки, навчальної дисципліни, освітньої спеціальності; *шостий* (2004 – 2017) – інтенсивного реформування концептуальних засад опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі у контексті євроінтеграційних процесів;

– проаналізовано механізм інституційного утвердження опікунської педагогіки у Польщі, доробок польських науковців у галузі теорії й

методології опікунської педагогіки, теорії міжлюдської опіки, теорії та практики опікунського виховання, досліджено модель опікуна-вихователя;

– схарактеризовано особливості становлення і трансформації сімейних та інституційних форм опіки над дітьми, розкрито теоретико-методичні засади опіки над дітьми у СОС-дитячих містечках, різних типах опікунсько-виховних установ, школі та позашкільних інституціях Польщі ХХ – початку ХХІ ст.;

– визначено прогресивні ідеї польського досвіду опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці й запропоновано можливості їх використання в українському соціумі.

Удосконалено й розширено наукові уявлення про понятійно-термінологічний апарат з проблеми опіки над дітьми у Польщі, про опікунську педагогіку як нову освітню спеціалізацію, наукову і навчальну дисципліну; поглиблено внесок польських педагогів у розвиток теорії та практики опіки над дітьми.

Подальшого розвитку набули розробка методологічних засад вивчення теорії та практики опіки над дітьми, систематизація історіографії досліджуваної проблеми, трактування змісту основних понять дослідження, педагогічного інструментарію опікунсько-виховної діяльності освітніх установ Польщі ХХ – початку ХХІ ст., а також механізми використання історико-педагогічного досвіду опіки над дітьми у підготовці майбутніх педагогів в університетах України.

До наукового обігу введено значний масив джерел з проблеми опіки над дітьми у Польщі, опікунської практики польських педагогів і громадських діячів, матеріали досліджень польських науковців, що сприятиме створенню цілісної картини розвитку системи опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що обґрунтовані у ході наукового пошуку основні наукові положення та висновки знайшли практичне втілення у процесі професійної діяльності автора, під час викладання теоретичного матеріалу і проведення семінарських занять із таких навчальних дисциплін, як «Опіка над дітьми», «Історія педагогіки», «Історія дошкільної педагогіки», «Теорія і практика виховання», «Порівняльна педагогіка», «Методика соціально-виховної діяльності у позаурочний час».

За матеріалами дослідження розроблено й апробовано авторський навчально-методичний комплекс «Теоретичні та методичні засади опіки над дітьми у Польщі», який містить програму курсу для студентів педагогічних спеціальностей «Опіка над дітьми у Польщі», навчальний посібник «Опіка над дітьми у Польщі», науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Опіка над дітьми у Польщі у порівняльно-історичній ретроспективі (1900 – 2016)».

Матеріали дослідження можуть знайти подальше застосування під час вивчення актуальних питань опіки і виховання дітей, при проведенні педагогічної практики, у виховному процесі дитячих будинків, СОС-дитячих містечок, у закладах вищої освіти під час читання лекцій, написання навчальних і навчально-методичних посібників, довідників з історії опікунської педагогіки та теорії виховання.

Вірогідність і достовірність результатів дослідження забезпечується теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних положень, комплексним вивченням оригінальних джерел польською, українською, англійською та німецькою мовами; цілеспрямованим ретроспективним аналізом джерельної бази; застосуванням взаємодоповнювальних методів дослідження, адекватних меті, завданням, об'єкту і предмету дослідження; ґрунтовною апробацією теоретико-методичних засад досліджуваної проблеми і позитивними наслідками їх впровадження в освітній процес закладів вищої освіти й практику роботи з дітьми.

У процесі роботи над дисертаційним дослідженням автор перебувала на стипендіальних студіях та науковому стажуванні у закладах вищої освіти Польщі: 2013 – 2014 н.р. (16.09.2013 р. – 1.07.2014 р.) – на стипендії ім. Лейна Кіркланда за підтримки Польсько-Американського Фонду Свободи і Польсько-Американської Комісії Фулбрайта у категорії «молоді науковці» в галузі «суспільні науки» в Університеті ім. Адама Міцкевича (Познань), під час якої пройшла двосеместрове навчання і двотижнєве стажування у дитячому будинку № 2 м. Познань, за результатами яких захистила роботу на тему «Інституційні форми опіки і виховання дітей-сиріт у Польщі» («Instytucjonalne formy opieki i wychowania dzieci osieroconych w Polsce»).

У 2013 р. отримала міжнародний грант для молодих науковців на виконання польсько-українського проекту «Професійна кар'єра майбутніх педагогів Польщі й України» (2013 – 2015 рр.). У 2014/15 н.р. (6.10 – 7.11.2014 р.) проходила наукове стажування в Інституті педагогіки Університету Марії Кюрі-Склодовської (Люблін), 5.01 – 8.02.2015 р. – в Інституті педагогіки Суспільної Академії Наук (Лодзь). У 2015/16 н.р. (1.10 – 1.12.2015 р.) перебувала на стипендії Фонду стипендій Австрійської Республіки для кандидатів наук (OEAD) в Інституті соціальної педагогіки Університету ім. Леопольда і Франца (Інсбрук); 4.01 – 6.02.2016 р. перебувала на стажуванні у Брестському державному університеті імені О.С. Пушкіна (Брест).

Особистий внесок здобувача. В опублікованій за кордоном монографії «Wizja kariery zawodowej młodzieży polskiej i ukraińskiej kończącej studia pedagogiczne» [2] авторові належить обґрунтування методологічних засад дослідження, проведення анкетування, інтерв'ювання серед студентів в Україні та обробка його результатів, перший (§ 3) і третій розділи. У спільній статті «Wartość pracy w świadomości polskich i

ukraińskich studentów» [40] автор обґрунтувала соціально-педагогічні аспекти й умови готовності українських студентів до опікунсько-виховної діяльності.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського (довідка № 2614/24-03 від 14.11.2017), ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (довідка № 01-15/06-01-1588 від 31.10.2017), ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка № 68-17-881 від 15.11.2017), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 17/15-2840 від 27.10.2017), Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (довідка № 5467/01-55/29 від 23.10.2017), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 1266-33/03 від 06.11.2017), Мукачівського державного університету (довідка № 2183 від 23.10.2017), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 3500 від 09.11.2017), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 2629/01 від 30.10.2017), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 596 від 10.11.2017).

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювалися на науково-методичних семінарах кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти, вченої ради соціально-гуманітарного факультету, на звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (2012 – 2018). Основні теоретичні положення і результати дослідження оприлюднено на 59 конференціях, симпозіумах, читаннях різного рівня і представництва:

– *17 міжнародних наукових конференціях, симпозіумах за кордоном:* «Pochylmy się nad dzieckiem – idea i dzieło Janusza Korczaka» (Люблін, Польща, 2012, очна), «Сравнительная педагогика в условиях международного сотрудничества и европейской интеграции» (Брест, Білорусь, 2013, очна; 2015, очна; 2017, заочна), «Współczesne przestrzenie edukacyjne biografistyki» (Люблін, Польща, 2013, очна), «European ideas in the works of famous educationalists: past, present and future perspectives» (Лодзь, Польща, 2013, очна), «Współczesne dylematy pedagogiki. Teoria i praktyka» (Люблін, Польща, 2013, очна), «Cultures in front of God: challenges, research, projections from mediterranean area to the world» (Рим, Італія, 2013, очна), «Montessori education: the child's development in the social environment» (Люблін, Польща, 2015, очна), «Psychopedagogiczne problemy edukacji i funkcjonowania człowieka – teoria i praktyka» (Люблін, Польща, 2015, очна), «Подготовка конкурентоспособного специалиста в современных условиях» (Брест, Білорусь, 2015, заочна), «Wdrażanie do

zachowań kreatywnych dzieci w edukacji wczesnoszkolnej i wychowaniu przedszkolnym» (Люблін, Польща, 2015, очна), «Zachować dla przyszłości. Sprawy oświaty, edukacji i nauki w przekazie prasowym XIX i XX wieku» (Лодзь, Польща, 2016, очна), «Osobowość. Społeczeństwo. Polityka» (Люблін, Польща, 2017, очна), «Inovativný výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce» (Сладковичово, Словаччина, 2017, заочна), «Innowacje w edukacji» (Люблін, Польща, 2017, очна), «Innowacje i nowoczesne technologie w edukacji: wkład Polski i Ukrainy» (Сандомир, Польща, 2017, заочна);

– 26 міжнародних науково-практичних конференцій, читань, симпозіумів, семінарів в Україні: «Педагог третього тисячоліття: теоретико-методологічний дискурс» (Дрогобич, 2013, очна), «Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (XIX – XXI ст.)» (Івано-Франківськ, 2013, очна), «Інновації у вищій школі: проблеми та перспективи освіти і науки» (Кременець, 2013, очна), «Карпати – Аппалачі: формування особистості в контексті сталого розвитку гірських районів» (Івано-Франківськ, 2013, очна), «Педагогічна теорія і практика в контексті інтеграційних процесів» (Тернопіль, 2014, очна), «Я. Корчак і В. Сухомлинський – педагоги-гуманісти XX ст.» (Дрогобич, 2014, очна), «Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей» (Тернопіль, 2014, очна), «Модернізація педагогічної освіти як основа інтенсифікації професійної та світоглядно-методологічної підготовки вчителя сучасної школи» (Дрогобич, 2014, очна), «Психолого-педагогічний і соціальний супровід дитинства в освітньому просторі: проблеми та перспективи» (Слов'янськ, 2015; 2017, заочна), «Психолого-педагогічний супровід фахової підготовки та підвищення кваліфікації особистості в умовах трансформації освіти» (Київ, 2015, заочна), «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Дрогобич, 2015, очна), «Освіта для сучасності» (Київ, 2015, очна), «Підготовка педагогів до виховної роботи в Україні та Польщі» (Дрогобич, 2015, очна), «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика» (Івано-Франківськ, 2016, очна), «Виховання у контексті цивілізаційних процесів: вітчизняний і зарубіжний досвід» (Дрогобич, 2016, очна), «Особистість у соціальному, віковому та клінічному вимірі сучасного життя» (Луцьк, 2016, заочна), «Педагогічні аспекти підготовки фахівців в університетах до професійної діяльності» (Дрогобич, 2016, очна), «Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери» (Ніжин, 2016, заочна), «Діяльність педагогів України та Польщі в умовах полікультурності» (Дрогобич, 2016, очна), «Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика» (Одеса, 2017, заочна), «Психолого-педагогічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців на компетентнісній основі» (Переяслав-Хмельницький, 2017, заочна), «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти»

(Кам'янець-Подільський, 2017, заочна), «Формування цінностей особистості в європейському освітньому просторі: теорія та практика» (Дрогобич, 2017, очна); «Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції» (Мукачево, 2017, заочна), «Пріоритетні напрями модернізації системи освіти в Україні та Польщі: досвід, реалії, перспективи» (Івано-Франківськ, 2017, очна);

– *12 всеукраїнських науково-практичних конференцій*: «Культура педагога в контексті сучасних освітніх парадигм» (Ужгород, 2013, заочна), «Українське національне виховання: реалії, тенденції, перспективи» (Дрогобич, 2013, очна), «Партнерство навчальних, культурно-освітніх закладів, соціальних служб і родин: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку» (Тернопіль, 2015, очна), «Виховання особистості: національно-патріотичний вимір» (Херсон, 2015, заочна), «Дитинство в соціально-педагогічному дискурсі» (Дрогобич, 2015, очна), «Педагогічна компаративістика – 2015: трансформації в освіті зарубіжжя та український контекст» (Київ, 2015, очна), «Підготовка майбутнього вчителя в умовах впровадження компетентнісного підходу» (Умань, 2015, заочна), «Соціальна робота: виклики сьогодення» (Тернопіль, 2016, очна), «Педагогічна компаративістика – 2016: освітні реформи та інновації у глобалізованому світі» (Київ, 2016, очна), «Сучасна педагогіка та психологія: від теорії до практики» (Запоріжжя, 2016, заочна), «Реалізація виховного компонента освітнього середовища ВНЗ та закладів післядипломної освіти» (Умань, 2017, заочна), «Виховна робота з дітьми: теорія і практика» (Дрогобич, 2017, очна);

– *4 регіональних науково-практичних конференцій*: «Формування цінностей особистості: європейський вектор і національний контекст» (Дрогобич, 2014, очна), «Проблема особистості в освітньому просторі держави» (Львів, 2015, очна), «Розвиток особистості в системі неперервної освіти» (Дрогобич, 2015, очна), «Психолого-педагогічні аспекти виховання особистості в системі неперервної освіти» (Дрогобич, 2016, очна).

Кандидатська дисертація на тему «Педагогічні ідеї Германа Гмайнера та їх реалізація в Австрії та Німеччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)» (спеціальність 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки) захищена у 2012 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Зміст і результати дослідження викладено у 60 друкованих працях, серед яких: 1 одноосібна монографія й 1 – у співавторстві (за кордоном), 3 розділи у колективних монографіях (за кордоном), 24 статті у провідних наукових фахових виданнях України (з них 19 – у виданнях, включених до наукометричних баз), 10 статей у закордонних виданнях, 2 – у збірниках наукових праць, 16 статей і тез апробаційного характеру

(з них 4 за кордоном), 1 програма навчального курсу, 1 навчальний посібник, 1 бібліографічний покажчик.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (1046 найменувань, з них 740 – іноземними мовами), 17 додатків. Роботу ілюстровано 20 рисунками, 8 таблицями. Основний текст дисертації викладено на 373 сторінках, загальний обсяг роботи становить 587 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, засвідчено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, об'єкт, предмет, завдання, концепцію дослідження, методологічну й теоретичну основу, методи дослідження; охарактеризовано джерельну базу; обґрунтовано хронологічні й територіальні межі; сформульовано наукову новизну та розкрито практичне значення; представлено дані щодо апробації й впровадження науково-практичних результатів дослідження, особистий внесок здобувача, публікації; окреслено структуру й обсяг дисертації.

У *першому розділі* – **«Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми розвитку опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі»** – на основі всебічного й ґрунтовного вивчення наукових джерел здійснено характеристику базових понять дослідження, розкрито його міждисциплінарний характер, проаналізовано концептуальні засади опіки над дітьми у зарубіжній педагогіці, висвітлено історіографію та представлено узагальнювальний аналіз джерельної бази, обґрунтовано методологічні підходи дослідження проблеми опіки над дітьми як історико-педагогічного явища.

Установлено, що в українській педагогічній науці поняття «опіка» не належить до чітко обґрунтованих і визначених. Теоретичний конструкт «опіка над дитиною» є багатоаспектним поняттям, що переосмислюється й уточнюється. Поки що немає єдиної думки щодо питання, хто з дітей має бути охоплений опікою. Окремі дослідники (Т. Завгородня, Н. Лисенко, Н. Савченко, М. Стельмахович, Б. Ступарик, М. Чепіль) стверджують, що опікою мають бути охоплені всі діти, натомість інші (І. Зверєва, О. Коваленко, Л. Коваль, В. Костів, С. Хлеб'як, О. Шишко) виокремлюють лише дітей, позбавлених природного опікунського середовища, або недієздатних.

У дисертації проаналізовано зміст понять «опікунська сім'я», «дітисироти», «безпритульні діти», «діти вулиці», «соціальне сирітство», «благодійність», «виховання», уточнено сутність та зміст ключових

категорій. Міждисциплінарний характер дослідження проблеми опіки над дітьми у Польщі ХХ – початку ХХІ ст. зумовлений багатогранною природою цього явища, глобалізацією і регіоналізацією, приналежністю предмета дослідження до об'єкта різних наук, застосуванням теорії опіки та її варіантів у різноманітних напрямках наукових досліджень.

В історії європейської педагогічної думки опіка над дітьми набуває різних суспільних забарвлень, виступає у формі філантропії, надаючи першочергового значення ідеї милосердя та допомозі ближньому, пов'язана з реформаторським рухом, концентрується навколо гуманістичної ідеї людського співтовариства (Й.-Я. Верлі, У. Гебгард, Е. Гегель, Р. Зідер, Е. Кей, П. Наторп, Й.-Г. Песталоцці, А. Сміоскі, Ф.-Е. Фелленберг, Г. Шрайбер). В історичній ретроспективі інституційні форми опіки («суворий будинок» Й. Віхерна, виховні будинки Г. Літца, «дитячі домівки» Е.-М. Тіле-Вінклер) представляють прогресивні ідеї й моделі опіки над дитиною.

Історіографія дослідження враховує вимоги до інтерпретації джерельної бази, обґрунтовані сучасними дослідниками історіографії педагогічної науки (Л. Голубнича, С. Золотухіна, В. Лозова, Е. Панасенко, Н. Сейко, І. Стражнікова, О. Сухомлинська, В. Шпак та ін.); спирається на принципи об'єктивного аналізу джерельної бази при виконанні компаративних досліджень у педагогіці (А. Вихрущ, Н. Дічек, О. Заболотна, В. Кемінь, О. Локшина, А. Сбруєва, М. Чепіль та ін.); враховує важливість дослідження персоналій (Н. Гупан, Т. Завгородня, С. Золотухіна, З. Нагачевська та ін.).

Історіографія праць у галузі методології дослідження опіки над дітьми у Польщі як історико-педагогічного та міждисциплінарного феномену представлена науковими, науково-методичними, дидактичними джерелами. Розкрито методологічні підходи дослідження феномену «опіка над дітьми» як історико-педагогічного явища.

У другому розділі – «Періодизація розвитку опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі (ХХ – початок ХХІ ст.)» – розкрито феномен «опіка над дітьми» у контексті суспільно-економічних та соціально-освітніх детермінант, опікунської практики, трансформаційних змін сімейних та інституційних форм опіки; обґрунтовано етапи, характеристика змісту кожного з яких здійснювалася відповідно до обраних критеріїв (ставлення до дитини як суб'єкта/об'єкта соціально-педагогічного процесу; специфіка осмислення соціально-політичних, культурно-історичних і теоретико-методичних засад опікунсько-виховної діяльності; становлення і розвиток опікунської педагогіки, пов'язаної з аксіологічним контекстом); узагальнено провідні тенденції на кожному з виокремлених періодів.

Перший етап (1900 – 1918) – накопичення педагогічного досвіду у сфері опіки над дітьми у Польщі. Характерними ознаками цього етапу є:

зародження концепції сиротинського гнізда (К. Єжевський, 1906 – 1908); ухвалення статуту Товариства сиротинських гнізд; функціонування основних форм опіки (сиротинські гнізда, костюшковські села, притулки для дітей); диференціація опікунських установ за критеріями (віровизнання, засновники-фундатори (приватні особи, релігійні об'єднання, костел, благодійні товариства), категоріями дітей (сільські діти, сироти, діти з особливим потребами)); уперше визначено роль і місце соціальної педагогіки у суспільстві (Х. Радлінська, 1909), висвітлено роль соціальної педагогіки як теорії та практики освітньої роботи, формування груп і соціальних середовищ (1913); розкрито недоліки в організації опіки над дитиною: розвиток установ повної опіки, нерівномірність їх розташування, епізодичність, добродійність (В. Шенайх, 1917).

Другий етап (1918 – 1939) – кристалізація опікунсько-виховної діяльності з дітьми та її теоретичне осмислення в умовах польської держави – Другої Речі Посполитої. Цьому етапу були притаманні такі ознаки: виокремлення опіки над дитиною у системі соціальної опіки й уточнення її загальних засад (Ю. Бабіцький, К. Кжечковський, В. Шенайх); безкомпромісна боротьба за повну реалізацію ідеї захисту прав дитини (Ю. Бабіцький, К. Єжевський, Я. Корчак); включення поняття «опіка над дитиною» як категорії до педагогічних енциклопедій; удосконалення практики суспільної опіки у Польщі, здійснення державного контролю у сфері опіки над дітьми; інтенсивний розвиток форм повної і відкритої опіки, їх нормативно-правове врегулювання, активна участь громадських і культурно-освітніх діячів у створенні та функціонуванні інституційних форм опіки над дітьми; прийняття Закону «Про опіку над дітьми і молоддю» (1923); заснування Товариства костюшковських сіл (1925), затвердження статуту Товариства друзів дітей вулиці (1928); поява концепцій виховання дітей, позбавлених батьківської опіки (Ю. Бабіцький, К. Єжевський, Я. Корчак, К. Лісецький); активна участь громадськості у Першому Всепольському Конгресі Дитини (1938); обґрунтування концепції соціальної педагогіки, методики соціально-виховної роботи тощо. Уперше систематизовано форми опіки над дитиною, які знайшли відображення у педагогічній науці (III том «Енциклопедії виховання»).

Третій етап (1939 – 1944) – згорання педагогічної практики опіки над дітьми під час окупації території Польщі гітлерівськими військами. Цей період характеризується: зростанням опікунських потреб, збільшенням кількості дітей (безпритульні, діти війни, діти-сироти та ін.), які потребували захисту, опіки і допомоги; призупиненням діяльності опікунських установ; передачею функції опіки громадським організаціям (Робітниче Товариство Дітей, Селянське Товариство Дітей, Польський

Червоний Хрест, Центральний Комітет соціальної опіки); розгортанням діяльності Таємного товариства учасників боротьби за польську школу (1941 – 1944), яке проводило педагогічний вишкіл працівників закладів опіки над дитиною.

Четвертий етап (1944 – 1973) – удосконалення методологічних та теоретико-методичних засад опіки над дітьми у Польщі в умовах панування тоталітарного режиму. Цей етап вирізнявся такими особливостями: опіку над дітьми включено до пріоритетних завдань Міністерства освіти (1945); зроблено акцент на методологічних засадах соціальної педагогіки; обґрунтовано категорію «виховне середовище»; засновано нові сімейні форми опіки дітей: дитячий будинок сімейного типу (1957), опікунські сім'ї (1958); уперше до наукового обігу введено дефініцію «опікунська педагогіка» як спеціалізацію, що існує в межах соціальної роботи (Х. Радлінська, 1961), розділ соціальної педагогіки, молоду галузь педагогічних наук (Р. Врочинський, 1966), науку про цілі, завдання, зміст, методи і форми опіки над дітьми та молоддю (М. Якубовський, 1966); опікунську педагогіку як окрему дисципліну включено до навчального плану підготовки педагогічних працівників (1973). У сфері опіки над дітьми, однак, мали місце й негативні явища: чимало опікунських закладів були благодійними, недостатньо оснащеними, у них проживала велика кількість дітей різного віку тощо.

П'ятий етап (1973 – 2004) – утвердження опікунської педагогіки як тривимірного феномену: галузі педагогічної науки, навчальної дисципліни, освітньої спеціальності у період освітніх реформ і трансформації суспільного устрою Польщі. Характерними ознаками цього етапу є: інтенсивний розвиток опікунської теорії та практики, отримання опікунською педагогікою статусу академічної дисципліни у закладах вищої освіти, відкриттям нової спеціальності «опікунська педагогіка», введення посади шкільний педагог (1974), створення наукових осередків, Асоціації опікунської педагогіки при Комітеті педагогічних наук Польської Академії Наук (1974), запровадження посади педагога-опікуна у дитячих будинках (1979); відкриття СОС-дитячого містечка як нової форми опіки над дітьми у Польщі (1984); розробка класифікаційних ознак і структурування опікунських потреб дитини; формування наукових шкіл опікунської педагогіки та ін.

Шостий етап (2004 – 2017) – інтенсивне реформування концептуальних засад опіки у педагогічній теорії та практиці Польщі у контексті євроінтеграційних процесів. Європейська інтеграція Польщі вимагала змін нормативно-правового забезпечення у сфері опіки, регулювання опікунської діяльності установ та інституцій, упровадження інноваційних форм опіки над дітьми, визнання пріоритету сімейних форм опіки, децентралізації управління і фінансування опікунсько-виховних установ, модернізації органів самоврядування і місцевих організацій та ін.

У *третьому розділі – «Розвиток опіки над дітьми у педагогічній теорії Польщі означеного періоду»* – висвітлено становлення опікунської педагогіки у Польщі, доробок польських науковців у галузі теорії та методології опікунської педагогіки, еволюцію поняття «опіка над дитиною», теорію міжлюдської опіки, теорію та практику опікунського виховання, класифікацію потреб дитини, розкрито модель опікуна-вихователя.

Констатовано, що нагромадження досвіду опіки над дітьми, його теоретичне осмислення спричинили виокремлення із соціальної педагогіки автономної дисципліни – опікунської педагогіки. Розвиток польської опікунсько-виховної практики Р. Врочинський окреслив ще у 1964 р. як шлях від благодійності до опікунської педагогіки. У 70-х рр. XX ст. опікунська педагогіка стала окремою дисципліною – науковою і навчальною (Є. Волчик, Х. Іздебська, А. Камінський, А. Кельм, Я. Мацяшкова, А. Хмелєвська, І. Хмелєнська, М. Якубовський та ін.). У 1973 р. опікунська педагогіка увійшла як окрема дисципліна до навчального плану підготовки майбутніх педагогів (ліценціат, магістр) й отримала статус академічної. У середині 90-х рр. зроблено спробу створення нової опікунської педагогіки (С. Бадора, Ф. Ковалєвський, М. Колянкевич, Г. Мушинський, Т. Полковський, Б. Смолінська-Тайсс, З. Стельмашук, Е. Циранська), відкрито спеціалізацію «опікунська педагогіка». З того часу термін «опікунська педагогіка» використовується у двох значеннях: як наука, і як практика.

Сьогодні фахівців готують у 16 з 18 державних класичних і двох державних педагогічних університетах. Спеціальність користується попитом серед абітурієнтів, є привабливою, дає широкі можливості для професійного зростання. Аналіз навчальних планів Вроцлавського і Гданського університетів, Університету ім. Адама Міцкевича, Університету Марії Кюрі-Склодовської дає підстави констатувати про превалювання і їх глибоку наповненість загальнопедагогічними (нормативний блок) і фаховими (зі спеціальності) дисциплінами, що знайшло відображення у дослідженні.

З'ясовано, що сфера педагогічних досліджень проблем опіки характеризується розмаїттям визначення понять «опіка», «опіка над дитиною», «виховання», «сирітство» (М. Бальцерек, З. Домбровський, А. Тинельський, М. Якубовський, І. Юндзілл та ін.). У науковому обігу часто вживаними є терміни «виховна опіка», «опікунське виховання», «опікунсько-виховна діяльність» для означення взаємозв'язку опіки й виховання. У педагогічній теорії існують різні класифікації потреб (С. Бадора, Г. Гаєвська, З. Домбровський, А. Кельм, Д.-К. Мажец, І. Мацяшкова, Б. Чередрецька та ін.), характеристика яких знайшла висвітлення у дисертації.

Основними науково-теоретичними складовими опікунської педагогіки є теорія міжлюдської опіки, теорія виховання через опіку, теорія опікунського виховання. Констатовано, що педагогічна майстерність визначається розумінням мети виховання, знанням виховного процесу і вмінням ним керувати. Це положення педагоги (Ю. Бабіцький, Ю. Бронгель, К. Єжевський, Г. Йордан, А. Камінський, Я. Корчак, К. Лісецький, Я. Мацяшкова та ін.) підтвердили власною опікунсько-виховною діяльністю у різних закладах та установах Польщі. Сьогодення покладає на опікуна-вихователя особливу відповідальність – управління процесом творення особистості.

У четвертому розділі – «Трансформація форм опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі (XX – початок XXI ст.)» – розкрито роль прийомної сім'ї як опікунсько-виховного середовища, педагогічні засади опіки над дітьми в СОС-дитячих містечках, функції і завдання опікунсько-виховних установ, напрями опікунсько-виховної діяльності школи та позашкільних інституцій Польщі у XX – на початку XXI ст.

Виокремлено три рівні функціонування інституцій опіки над дітьми: 1) мікрорівень – сім'я, найближче оточення; 2) мезорівень – локальне середовище; 3) макрорівень – держава, Європейський Союз. Кожна з цих інституцій різною мірою задовольняє опікунські потреби дитини, змушує модернізувати соціально-педагогічні умови опіки і виховання.

Встановлено, що прийомна сім'я, не без певних труднощів, постійно розвивалася і змінювалася. Їй притаманні природність процесу виховання, емоційний контакт дитини з батьками-опікунами, індивідуальний підхід до дитини, налагодження стосунків між батьками і дітьми (С. Бадора, Ю. Матейск, Б. Мацяж, А. Тинельський, З. Тишка та ін.).

Констатовано, що деінституалізацію опіки сповільнюють такі чинники: мала кількість курсів і тренінгів для прийомних сімей, де формують уміння і надають рекомендації з проблем правильного спілкування з біологічними батьками дитини; негативне ставлення до прийомних батьків; відсутність самоорганізації прийомних батьків, і як наслідок – низька активність прийомних сімей; не вигідні умови працевлаштування і низький професійний статус; непрестижність професії прийомних батьків; складні й не узгоджені, часто неоднозначно потрактовані нормативно-правові акти з проблем підтримки сім'ї й системи опіки.

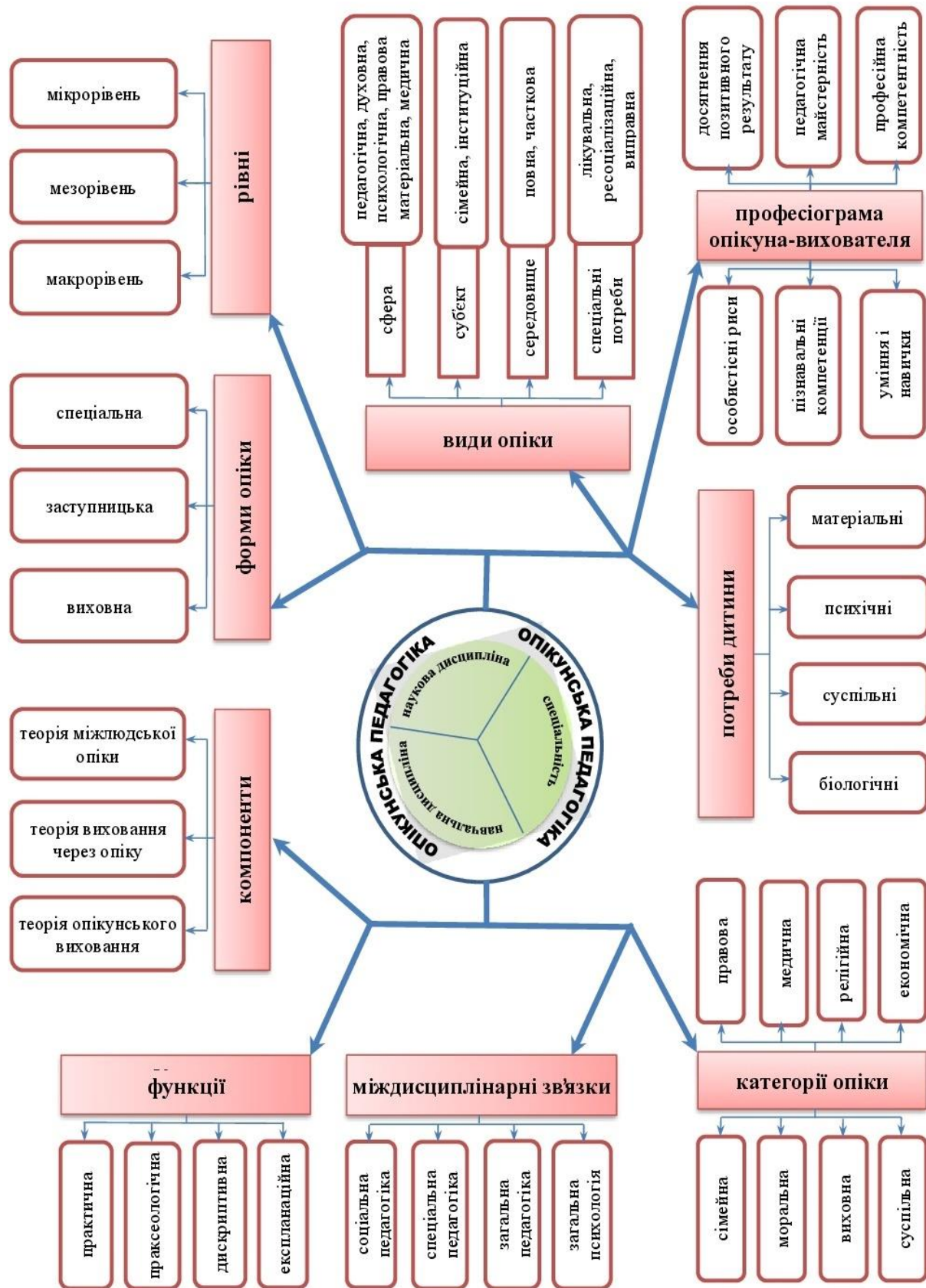

Рис. 1 Модель опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі

Інноваційною формою опікунської діяльності для Польщі є СОС-дитяче містечко, яке було відкрито в Білгораю (1984), Красніку (1991), Райску (1994), Седльцах (1998), Карліне (2006). На підставі узагальнення літературних джерел, результатів експертної оцінки працівників СОС-дитячих містечок до позитивних аспектів опіки і виховання дітей відносимо: доброзичливу атмосферу; трактування вихованців як суб'єктів; турботу про прищеплення їм морально-духовних цінностей; перевагу непрямих методів виховання; право на постійне проживання до досягнення 14 – 15 років життя; спільне проживання з біологічними братами і сестрами; налагодження і підтримка безпосередніх контактів вихованців зі своїми біологічними батьками і родичами тощо. Негативними вважаємо: відсутність батька; двоступеневий характер виховання (поява у вже створеній сім'ї нових дітей); інституційний характер цих установ; ідею пробудження співчуття як засобу пошуку фінансових засобів.

Упродовж досліджуваного періоду в Польщі функціонували та успішно розвивалися різні типи опікунсько-виховних установ: притулки, будинки дитини, будинки сиріт, опікунські осередки тощо. Перший притулок засновано у Варшаві (1909). Лише в 1949 р. у притулках і дитячих будинках було введено нові посади: психолога, опікуна і санітара. Опікунський заклад з 1983 р. виконував функцію порятунку, з 1994 р. – опікунсько-виховну, діагностично-кваліфікаційну і ресоціалізаційну функції. У 2011 р. визначено чіткі критерії їх організації та функції: опікунсько-виховна, діагностична, компенсаційна, реєдукаційна, корекційна, терапевтична, ресоціалізаційна.

Доведено, що школа є однією з основних соціальних інституцій, яка забезпечує дітям різні форми опіки, відображає відносини між суб'єктами педагогічного процесу. Мета опікунсько-виховної діяльності школи полягає у забезпеченні біологічних, психологічних і соціальних потреб дитини, збагаченні потреб шляхом розвитку інтересів, зацікавлень, здійснення корекційної діяльності, допомозі учням у виборі певної системи цінностей та саморозвитку. Схарактеризовано мету, завдання, принципи, напрями, форми діяльності шкільної світлиці, її опікунську функцію. З'ясовано, що основні труднощі в опікунській діяльності школи зумовлені трактуванням учня як об'єкта педагогічного процесу, відсутністю діалогу й відкритості, незадоволенням потреб учнів й очікувань учителів, несприятливою атмосферою у школі, що породжує нелюбов до неї, та ін.

Установлено, що осередки, які займалися опікою дітей у позаурочний та літній час, пройшли складний шлях розвитку. У розділі обґрунтовано методичні засади їх організації та функціонування. Пріоритетними напрямками діяльності позашкільних інституцій є забезпечення вільного розвитку особистості, формування самостійності,

розпізнавання і діагностування потреб, інспірування розвитку зацікавлень дітей, задоволення їхніх потреб у творчій самореалізації, професійному самовизначенні; формування ціннісного ставлення до держави, людей, до себе, природи, мистецтва, праці; організація змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я, розв'язання проблем соціальної адаптації дітей до нових умов життя, становлення їх соціального досвіду.

У п'ятому розділі – **«Актуалізація педагогічних ідей опіки над дітьми у Польщі для українського соціуму»** – розкрито аксіологічний вимір педагогічної теорії та практики опіки над дітьми у Польщі в контексті української педагогіки, представлено результати діагностичного дослідження щодо проектування майбутніми педагогами власної опікунсько-виховної діяльності з дітьми, розроблено й обґрунтовано структуру і зміст навчально-методичного комплексу «Теоретичні та методичні засади опіки над дітьми у Польщі».

Виокремлено опікунсько-виховні ідеї педагогічної теорії та практики Польщі, які доцільно творчо використовувати в сучасному українському соціумі: поширення польської моделі прийомних сімей термінового влаштування відповідно до потреб територіальних громад; створення доброзичливої сімейної атмосфери; захист прав дитини і врахування провідних засад побудови системи опіки над дитиною; визнання дитини як повноправного суб'єкта виховного процесу, її інтересів та потреб, які мають бути у центрі взаємовідносин вихователя і дитини; підтримка дітей-сиріт до початку самостійного життя, їхньої активності у знаходженні свого місця у сучасному суспільстві; опора виховної системи на довіру до дитини, її віру у власні сили, на співпрацю, справедливість і самоврядування; використання різноманітних форм самоврядування у вихованні дітей; наповнення новим змістом опіки над дітьми у сімейних будинках дитини й удосконалення змісту підготовки майбутніх педагогів до опікунсько-виховної роботи з дітьми; підготовка до самостійного життя, здобуття професії, яка пов'язана з індивідуальними зацікавленнями, здібностями і потребами кожної дитини; піклування про моральне і фізичне здоров'я дитини, виховання працею і через працю та ін. Сьогодні в Україні назріла нагальна потреба у розробці та впровадженні нової соціально-педагогічної дисципліни «опікунська педагогіка», а згодом і спеціалізації.

З метою вивчення готовності до проектування майбутніми фахівцями власної опікунсько-виховної діяльності з дітьми проведено діагностичне дослідження серед студентів педагогічних спеціальностей. Підсумовуючи результати дослідження з українськими (188 осіб) і польськими (187 осіб) студентами, можна стверджувати, що українська молодь більш оптимістично, ніж польська, оцінює національний і регіональний ринок праці, його переваги, тому з більшим оптимізмом

сподівається на майбутній професійний старт. Працювати за авторською програмою, використовувати інноваційні методики у роботі з дітьми готові 11 % українських студентів. Якщо об'єднати професійний вибір з інтересом до дітей та зі схильністю до роботи з ними, 52 % студентів обирають професію педагога, керуючись мотивами, які свідчать про їхню професійну спрямованість. З метою вдосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів (учителів і вихователів), проектування опікунсько-виховної діяльності з дітьми, формування професійного іміджу розроблено й апробовано авторський навчально-методичний комплекс «Теоретичні та методичні засади опіки над дітьми у Польщі», до складу якого входять програма варіативної (за вибором студента) навчальної дисципліни «Опіка над дітьми у Польщі», навчальний посібник «Опіка над дітьми у Польщі», бібліографічний покажчик «Опіка над дітьми у Польщі у порівняльно-історичній ретроспективі (1900 – 2016)».

На основі проведеного дослідження й у контексті творчого використання ідей і досвіду польських науковців запропоновано вітчизняним університетам упроваджувати науково-методичні рекомендації в освітній процес підготовки майбутніх педагогів і розробці стратегії розвитку системи опіки над дітьми.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано новий підхід до розв'язання важливої й актуальної проблеми, що полягає в цілісному та системному висвітленні генези опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі ХХ – початку ХХІ ст., виявленні провідних тенденцій їх розвитку, визначенні шляхів використання позитивного польського досвіду опіки над дітьми в українському соціумі. Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, а реалізація поставлених завдань дала змогу сформулювати такі висновки:

1. На основі теоретичного аналізу науково-педагогічних джерел, опрацювання понятійно-термінологічного апарату, концепцій, теорій та методологічних підходів доведено, що опіка над дітьми у Польщі розглядається, по-перше, як складний нелінійний процес, в якому відображено особливості розвитку теорії опіки та опікунсько-виховної практики; по-друге, соціально-педагогічний феномен, для якого характерна наявність комплексу концепцій, теорій; по-третє, міждисциплінарний феномен, що об'єднує понятійний апарат історико-педагогічної науки з іншими науками, та не належить до чітко визначених. З'ясовано, що теоретичний конструкт «опіка над дитиною» є багатоаспектним поняттям й донині переосмислюється та уточнюється. Сьогодні опіка над дитиною є стратегічним чинником соціального

розвитку, важливою детермінантою боротьби зі злиденністю, сирітством, жебрацтвом тощо.

Сформульовано авторське визначення дефініції «опіка над дітьми», під якою у широкому значенні розуміється забезпечення необхідних умов для задоволення потреб дітей у повсякденному житті, надання соціально-терапевтичної допомоги опікунсько-виховними та освітніми установами, відповідальність дорослого за долю тих, хто її отримує. У вузькому значенні – це діяльність дорослих, спрямована на задоволення базових потреб дітей, які опинилися у скрутній життєвій ситуації, створення психолого-педагогічних умов для формування гармонійно розвиненої особистості. Визначено також зміст теоретичного конструкту «розвиток опіки над дітьми» як історико-педагогічного феномену у двох значеннях: широкому (новелізація соціальної опіки (ширше політики) щодо вироблення загальної стратегії опіки над дітьми в усіх опікунсько-виховних закладах, освітніх установах, інституціях позашкільної освіти тощо) і вузькому (новелізація методики опікунсько-виховної діяльності для задоволення потреб дітей, пов'язаних з розвитком різноманітних сфер особистості).

2. З'ясовано, що історіографія праць у галузі методології дослідження опіки над дітьми у Польщі як історико-педагогічного та міждисциплінарного феномену представлена науковими, науково-методичними, дидактичними джерелами, спирається на принципи об'єктивного аналізу джерельної бази при виконанні компаративних досліджень у педагогіці; враховує важливість дослідження персоналій. Увесь масив опрацьованих джерел систематизовано за змістовим критерієм, що дало можливість виокремити три групи: загальнотеоретичні праці з проблем опіки над дітьми у вітчизняній та зарубіжній науці; дослідження сучасних українських науковців, що безпосередньо розкривають творчий доробок польських педагогів ХХ – початку ХХІ ст. у царині опіки над дітьми; формалізовані та інтерпретаційні джерела польських педагогів. У межах кожної групи систематизацію літератури здійснено на основі структурно-хронологічного підходу, який враховує особливості розвитку історіографії педагогічної науки, становлення та розвитку проблеми опіки над дітьми у Польщі досліджуваного періоду як історико-педагогічного явища. Здійснено аксіологічний, онтологічний, гносеологічний і праксеологічний аналіз джерельної бази, що дало змогу уникнути логічної плутанини у трактуванні феномену «опіки» у педагогічній теорії та практиці Польщі ХХ – початку ХХІ ст., неточностей у тлумаченні та інтерпретації дефініцій, категоріального апарату дослідження.

Складність і багатогранність дослідження опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі як наукової проблеми розглянуто у системі координат, що задається різними рівнями методології науки.

Методологічні засади дослідження обґрунтовано на філософському, загальнонауковому, конкретно-науковому рівнях. В основу концептуальних засад дослідження опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі ХХ – початку ХХІ ст. покладено інтеграцію ідей, теорій, концепцій, підходів філософії, педагогіки, психології (гуманістичний, антропологічний, аксіологічний, системний, діяльнісний, конкретно-історичний, культурологічний, герменевтичний, парадигмальний, синергетичний, феноменологічний, наративний).

3. У Польщі опікунсько-виховна діяльність упродовж тривалого часу набувала різних суспільних забарвлень, здебільшого маючи потрібне підґрунтя. У першому випадку опіка виступала у формі доброчинності, надаючи першочергового значення ідеї милосердя та допомозі ближньому. У другому – пов'язана з реформаторським рухом, який пропагував такі цінності, як солідарність, справедливість, рівність, волю і братерство. У третьому – концентрувалася навколо гуманістичної ідеї людського співтовариства в умовах демократичного суспільства. Розвиток проблеми опіки над дітьми зумовлювали три основні групи детермінант: суспільно-політичні, соціально-економічні, культурно-освітні.

Розроблено періодизацію розвитку опіки над дітьми в педагогічній теорії та практиці Польщі у визначених хронологічних межах, в основу якої покладено ставлення до дитини як суб'єкта/об'єкта соціально-педагогічного процесу, специфіку осмислення соціально-політичних, культурно-історичних і теоретико-методичних засад опікунсько-виховної діяльності, становлення та розвиток опікунської педагогіки, пов'язаної з аксіологічним контекстом, а саме: перший (1900 – 1918) – накопичення педагогічного досвіду у сфері опіки над дітьми; другий (1918 – 1939) – кристалізації опікунсько-виховної діяльності з дітьми та її теоретичне осмислення; третій (1939 – 1944) – згорання педагогічної практики опіки над дітьми; четвертий (1944 – 1973) – удосконалення методологічних та теоретико-методичних засад опіки над дітьми; п'ятий (1973 – 2004) – утвердження опікунської педагогіки як тривимірного феномену (галузь педагогічної науки, навчальна дисципліна, освітня спеціальність); шостий (2004 – 2017) – інтенсивного реформування концептуальних засад опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі у контексті євроінтеграційних процесів. Ретроспективний аналіз підтвердив західноєвропейські витоки та яскраво виражений національний вимір педагогічної теорії та практики опіки над дітьми у Польщі.

4. Розвиток опікунсько-виховної практики, систематизація й узагальнення теоретико-методичних засад опіки над дитиною у Польщі зумовив виникнення опікунської педагогіки (1961), виокремлення її як субдисципліни й одночасно самостійної дисципліни, тісно пов'язаної з аксіологічним контекстом. Опікунська педагогіка увійшла як окрема дисципліна до навчального плану підготовки педагогічних працівників

(1973); отримала статус академічної дисципліни у закладах вищої освіти Польщі. У 1974 р. створено Асоціацію опікунської педагогіки при Комітеті педагогічних наук Польської Академії Наук, яка стала головним осередком науково-дослідних розвідок у галузі опікунської педагогіки.

Опікунська педагогіка – це теорія діяльності, метою якої є задоволення потреб дітей і молоді (Я. Мацяшкова); одна з дисциплін педагогічної науки, яка вивчає та обґрунтовує умови, мету, зміст, організацію опікунсько-виховної діяльності (А. Кельм); наука про опікунсько-виховну діяльність, спрямовану на задоволення і регулювання потреб дітей дорослими, оскільки вони самі цього зробити не можуть або не зуміють (Г. Гаєвська); дисципліна, яка тісно пов'язана із соціальною і спеціальною педагогікою, яка досліджує проблеми опіки над підростаючим поколінням (В. Оконь).

Опікунська педагогіка в Польщі за сутністю і змістом вважається навчальною дисципліною (викладається на педагогічних спеціальностях різних типів навчальних закладів); освітньою спеціальністю (професійна підготовка кадрів зі спеціальності «опікунська педагогіка»); галуззю педагогічної науки. Сьогодні успішно функціонують наукові осередки в університетах і вищих педагогічних школах, які проводять дослідження у сфері опіки над дітьми, здійснюють підготовку педагогічних кадрів для організації опікунсько-виховної діяльності, вивчають і популяризують кращий досвід опікунства.

Предмет опікунської педагогіки Польщі складають поняття «дитина», «опіка», «потреба», «потреби дитини», «задоволення потреб» та ін. Вихідним моментом трактування дефініції «опіка» є аналіз потреб дитини у глобальному контексті, що охоплює ситуації загалом й умови, в яких перебуває дитина. Пошуки науковців сконцентровані на обґрунтуванні професіограми опікуна-вихователя. Найсуттєвішими у ній є професійна компетентність, педагогічна майстерність, особистісні риси, уміння і навички, досягнення позитивного результату, пізнавальні компетенції. Дискусії навколо моделі вихователя в опікунсько-виховних закладах серед науковців і педагогів-практиків Польщі зумовлені професіоналізацією їхньої педагогічної діяльності, потребою фахової підготовки цієї категорії працівників в університетах. Сучасний вихователь покликаний реалізовувати опікунсько-виховні завдання, розв'язувати проблеми ресоціалізації, перевиховання, налагоджувати співпрацю з сім'ями, формувати активну життєву позицію вихованців у суспільному житті.

5. Наукові дослідження та опікунська практика Польщі ХХ – початку ХХІ ст. свідчать про нелінійний характер розвитку різноманітних форм опіки над дітьми, суперечливість і неоднозначність цього досвіду. Характерною є тенденція до розвитку форм часткової опіки і функціонування певної кількості інституцій повної опіки, які зумовлені найнеобхіднішими потребами суспільства. Нами виокремлено рівні

функціонування інституцій опіки над дітьми: мікрорівень (сім'я, найближче оточення); мезорівень (локальне середовище); макрорівень (держава, Європейський Союз).

Для Польщі прийомна сім'я як опікунсько-виховне середовище була однією з провідних соціально-педагогічних проблем. Вона трактується багатозначно: будь-яке виховне середовище, створене не біологічними батьками; форма опіки над дитиною, яка не може певний проміжок часу перебувати з власними батьками; сімейна опікунська модель, яка забезпечує оптимальні умови розвитку, гарантує опіку і природне виховання.

З'ясовано, що впродовж досліджуваного періоду в Польщі функціонували різні опікунсько-виховні установи (притулок, будинок дитини, будинок сиріт, виховні осередки тощо), які реалізували опікунсько-виховну, діагностичну, компенсаційну, реедукаційну, корекційну, терапевтичну, ресоціалізаційну функції. Виховна, опікунська і дидактична діяльність відбувається на лекційних заняттях, у виховних групах, гуртках, індивідуальних спеціалізованих заняттях (робота з логопедом, психотерапія, соціотерапія та ін.). Їх найважливішим завданням є повернення дитини до біологічної сім'ї, формування моральних цінностей, підготовка до самостійного життя, допомога у пошуку роботи. Детермінантами становлення особистості в інтервенційних закладах виступають: віктимізація, стигматизація, безпорадність, специфічний соціалізаційний вплив інституційного закладу, «викорінення» біографії.

Метою функціонування СОС-дитячих містечок є забезпечення умов максимально наближених до сімейних, задоволення фізичних і психічних потреб дитини, підготовка до самостійного життя і допомога у виборі майбутньої професії. Поширеними формами їхньої діяльності є заняття (корекційні, логопедичні, соціотерапевтичні), екскурсії, імпрези, спортивні змагання, зустрічі з цікавими людьми тощо; методами – моделювання, навіювання, наслідування, робота в групах, метод самоуправління, метод Марії Монтессорі, метод «розвивального руху» Вероніки Шерборне.

У педагогічній теорії та практиці Польщі виокремлені напрями і завдання опікунської й опікунсько-виховної діяльності школи та рівні їх реалізації залежно від соціального замовлення. Опікунсько-виховна діяльність школи передбачає створення оптимальних умов для забезпечення біологічних, психічних і соціальних потреб, здійснення корекційної діяльності, допомогу учням у виборі системи цінностей. В основі діяльності шкільної світлиці лежать принципи добровільності, цілеспрямованої усвідомленої діяльності, активності, гігієни і безпеки, мотивації, індивідуалізації, споглядання, систематичності, свободи. Використовуючи різноманітні форми (заняття, гуртки, клуби, ігри, виконання домашніх завдань, екскурсії тощо) і методи (словесні, спостереження, індивідуальні, індивідуально-групові, наочні), світлиця

ефективно реалізує опікунсько-виховні завдання школи. Опікунська діяльність у школі набуває характеру виховної технології, кінцевим результатом якої є соціалізація та професійна орієнтація дітей.

Опіка над дітьми у позашкільному середовищі спрямована на задоволення їх потреб, турботу про їхнє здоров'я, врахування індивідуальних можливостей, розвиток творчих здібностей. Позашкільні інституції виконують рекреаційну (задоволення потреб молоді у сфері відпочинку та розваг) та корекційну (організація різних форм творчої діяльності, активна участь школярів у різних галузях науки, мистецтва і техніки) функції. Позашкільні заняття дають можливість враховувати індивідуальні інтереси, а також поглиблювати знання з конкретних шкільних предметів.

6. Виокремлено опікунсько-виховні ідеї педагогічної теорії та практики Польщі, які доцільно творчо використовувати в сучасному українському соціумі. Міністерству освіти і науки України, Міністерству соціальної політики України, вітчизняним університетам упроваджувати науково-методичні рекомендації при розробці стратегії розвитку системи опіки над дітьми, а саме:

- *на законодавчому рівні*: підготовка нормативно-правової документації з питань опіки над дітьми, удосконалення правової бази захисту дітей; розробка правової бази професійної діяльності соціальних працівників і педагогів у галузі опікунства; заснування та реалізація державних програм соціального захисту і підтримки дітей, розвиток їх здібностей і талантів;

- *на теоретичному рівні*: створення опікунсько-виховної концепції держави, визначення понятійно-категоріального апарату опікунської педагогіки, напрямів опікунської діяльності на мікро-, мезо-, і макрорівні; класифікація потреб дитини, пов'язаних з розвитком різноманітних сфер особистості; обґрунтування принципів і методів опікунського виховання, опікунсько-виховної діяльності;

- *на практичному рівні*: вивчення польського педагогічного досвіду та виявлення позитивних ідей для їх творчого впровадження; консолідація інституційних форм опіки для подолання складних життєвих обставин дітей; організація сприятливого для розвитку особистості дитини середовища; використання ідей успішної педагогічної діяльності; підготовка майбутніх кадрів до опікунської діяльності; якісного розв'язання соціальних проблем дітей.

Проаналізовано готовність майбутніх педагогів до проектування власної опікунсько-виховної діяльності з дітьми, виокремлено проблеми і можливі шляхи їх розв'язання. Готовність до опікунсько-виховної діяльності з дітьми розглядається як складне соціально-педагогічне явище, яке містить у собі комплекс індивідуально-психологічних якостей особистості і систему професійно-педагогічних знань, умінь, навичок, які

забезпечують успішність реалізації опікунсько-виховних функцій (аналітична, прогностична, організаційно-координуюча та комунікативна). Майбутня професійна діяльність займає важливу роль у житті українських студентів.

7. Прогресивні ідеї опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі лягли в основу змісту авторського навчально-методичного комплексу «Теоретичні і методичні засади опіки над дітьми у Польщі», метою якого є формування у майбутніх педагогічних працівників знань і вмінь використання позитивного досвіду польських педагогів у процесі творчого проектування власної опікунсько-виховної діяльності з дітьми. Його застосування сприятиме оволодінню майбутніми педагогами соціально-опікунським інструментарієм, становленню української опікунської педагогіки, спонукатиме до пошуку інноваційних форм і методів опікунсько-виховної роботи.

Теорія та практика опіки над дітьми свідчить, що теоретичні напрацювання польських педагогів недостатньо використовуються для подолання суперечностей між потребою комплексного сприймання системи опіки над дітьми та внутрішнім дисбалансом між її окремими компонентами; об'єктивною потребою ефективно розв'язувати опікунсько-виховні проблеми в соціальній сфері України та недостатністю осмислення історичного розвитку опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі, що перешкоджає створенню і реалізації науково обґрунтованих концепцій опікунської діяльності в українському соціумі.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми і потребує подальших наукових пошуків, а саме: теорія та практика опікунської роботи з різними категоріями населення в Польщі; розвиток опікунської педагогіки в європейських країнах; порівняльний аналіз професійної підготовки педагогів до опікунської діяльності у країнах ЄС; дослідження творчої природи особистісного розвитку дитини та її детермінації, механізм становлення суб'єкт-суб'єктних співутворень «опікун-підопічний», культуротвірний потенціал цілісного розвитку й саморозвитку базової особистісної культури вихованців.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ІЗ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Карпенко О. Опіка над дітьми у Польщі: історико-педагогічний аспект : монографія. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2017. 674 с.

2. Wierzejska J., Karpenko O. Wizja kariery zawodowej młodzieży polskiej i ukraińskiej kończącej studia pedagogiczne : monografia. Kraków : Impuls, 2015. 264 s.

3. Карпенко О. Е. Теоретико-методические аспекты подготовки педагога к профессиональной деятельности. *Модернизация образования в современном мире: традиции и инновации* : монография. Брест : БрГУ, 2015. С. 53–77.

4. Karpenko O. Model opiekuna-wychowawcy w koncepcjach pedagogicznych Janusza Korczaka oraz Hermana Gmeina. *Janusz Korczak przyjaciel dzieci: w nurcie rozważań pedagogicznych* : monografia / pod red. M. Czepil, R. Bednarz-Grzybek, M. Hajkowskiej : monografia. Lublin : UMCS, 2015. S. 219–233.

5. Karpenko O. Social orphanhood in Ukraine: modern challenges. *Roczniki Socjologii Rodziny. Studia socjologiczne oraz interdyscyplinarne. Rodzina wieloproblemowa* : monografia. 2017. T. XXVI–XXVII. S. 143–165.

6. Карпенко О. Є. Опіка над дітьми у Польщі : навч. посіб. для підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти напрямів підготовки : дошкільна освіта, початкова освіта, соціальна педагогіка. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2016. 238 с.

7. Карпенко О. Є. Опіка над дітьми у Польщі у порівняльно-історичній ретроспективі (1900–2016) : наук.-допоміж. бібліогр. показчик. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2017. 244 с.; Karpenko O. Opieka nad dziećmi w Polsce w porównawczo-historycznej retrospektywie (1900–2016) : przewodnik bibliograficzny. Drohobycz : Redakcyjno-Wydawniczy Dział Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Iwana Franki w Drohobyczu, 2017. 272 s.

8. Карпенко О. Є. Аксіологічний вимір педагогічної спадщини Я. Корчака в контексті української педагогіки. *Педагогічний альманах*. Херсон, 2014. Вип. 23. С. 271–276.

9. Карпенко О. Є. Виховання особистості у контексті антропологічних ідей Костянтина Ушинського. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2014. Вип. 41. С. 312–315.

10. Карпенко О. Є. Дефініція «опіка над дитиною» у педагогічній думці Польщі. *Людинознавчі студії* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогіка. Дрогобич, 2014. Вип. 29. Ч. 2. С. 94–102.

11. Карпенко О. Є. Ідея дитиноцентризму у спадщині Василя Сухомлинського. *Педагогічна освіта: теорія й практика*. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 18 (1–2015). С. 41–46.

12. Карпенко О. Є. Опіка над дітьми у педагогічній системі К. Єжевського (1877–1948). *Порівняльно-педагогічні студії*. Умань, 2015. № 4 (26). С. 12–18.

13. Карпенко О. Є. Правові засади розвитку опіки над дітьми у Польщі (1945–1961 рр.). *Вісник Дніпропетровського університету імені*

Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Дніпропетровськ, 2015. № 1 (9). С. 59–66.

14. Карпенко О. Є. Прийомна сім'я як інституційна форма опіки над дітьми у Польщі (друга половина XX – початок XXI ст.). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Дніпропетровськ, 2015. № 2 (10). С. 42–47.*

15. Карпенко О. Є. Реалізація технології соціально-педагогічного супроводу дітей в опікунсько-виховних установах Польщі. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : зб. наук. праць / за заг. ред. В. І. Сипченка. Слов'янськ, 2015. Спецвип. 15. Ч. I. С. 122–131.

16. Карпенко О. Є. Розвиток інституції прийомної сім'ї як форми опіки над дитиною у Польщі (перша половина XX ст.). *Порівняльно-педагогічні студії. Умань, 2015. № 2 (24). С. 5–10.*

17. Карпенко О. Є. Спадщина польських педагогів як джерело творчого проектування власної опікунсько-виховної діяльності з дітьми. *Педагогічна освіта: теорія й практика. Кам'янець-Подільський, 2015. Вип. 19 (2–2015). С. 84–88.*

18. Карпенко О. Є. Становлення і розвиток опікунської педагогіки у Польщі. *Педагогіка та психологія. Харків, 2015. Вип. 50. С. 191–201.*

19. Карпенко О. Є. Опіка і виховання дітей у притулках Німеччини. *Педагогічний процес: теорія і практика. Київ, 2016. № 4 (55). С. 83–87.*

20. Карпенко О. Опіка над дітьми у літніх таборах Польщі. *Педагогічний дискурс. Хмельницький, 2016. Вип. 20. С. 78–82.*

21. Карпенко О. Є. Опіка над дітьми у СОС-дитячих містечках Польщі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Житомир, 2016. Вип. 2 (84). С. 41–45.*

22. Карпенко О. Є. Опіка над дітьми як наукова проблема: міждисциплінарний підхід. *Людинознавчі студії* : зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогіка. Дрогобич, 2016. Вип. 3/35. С. 138–144.

23. Карпенко О. Є. Опікунсько-виховна діяльність школи у Польщі (кінець XX – початок XXI ст.). *Порівняльно-педагогічні студії. Умань, 2016. № 1 (27). С. 5–11.*

24. Карпенко О. Є. Опікунсько-виховна концепція К. Єжевського крізь призму сьогодення. *Педагогіка та психологія. Харків, 2016. Вип. 53. С. 291–299.*

25. Карпенко О. Є. Проблеми опіки над дітьми у Польщі у дослідженнях українських науковців (кінець XX – початок XXI ст.). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Дніпропетровськ, 2016. № 1 (11). С. 28–33.*

26. Карпенко О. Є. Розвиток опіки над дітьми у педагогічній теорії Ричарда Врочинського (1909–1987). *Людинознавчі студії* : зб. наук. праць

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогіка. Дрогобич, 2016. Вип. 2/34. С. 83–90.

27. Карпенко О. Є. Теоретико-методичні засади опіки над дітьми у педагогічному доробку Ю.-Ч. Бабіцького. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. Вінниця, 2016. Вип. 45. С. 129–133.

28. Карпенко О. Є. Теоретичні засади опіки над дітьми в українській педагогіці (XX – початок XXI ст.). *Педагогічна освіта: теорія й практика*. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 20 (1–2016). Ч. I. С. 72–76.

29. Карпенко О. Є. Методологічні орієнтири в розвитку опіки над дітьми в умовах глобалізації. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. Донецьк, 2017. № 1. С. 115–118.

30. Карпенко О. Є. Опіка і виховання безпритульних дітей у європейській педагогічній думці. *Людинознавчі студії*: зб. наук. праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогіка. Дрогобич, 2017. Вип. 4/36. С. 126–134.

31. Карпенко О. Є. Організаційно-педагогічні засади опіки над дітьми в Галичині (1900–1939 рр.). *Наука і освіта*. Одеса, 2017. № 2. С. 37–42.

32. Karpenko O. Wychowanie dzieci-sierot w teorii i praktyce pedagogicznej Ukrainy. *Wychowanie dzieci i młodzieży w społeczeństwie demokratycznym (na przykładzie Polski i Ukrainy)*: praca zbiorowa / pod red. M. Chepil, W. Petryk, M. A. Stradowski. Warszawa : DUX, 2013. S. 15–31.

33. Karpenko O. Training of future teachers to educational work with children. *Teacher education in Ukraine: historical experience and modern challenges*: research work collection / ed. M. Chepil, O. Karpenko, J. Konaszewska. Lublin : UMCS, 2014. S. 153–159.

34. Карпенко О. Евросиротство в Польше как педагогическая проблема. *Вектор науки Тольятинского государственного университета. Серия: Педагогика и психология*. 2015. № 1. С. 81–83.

35. Карпенко О. Общественно-политические детерминанты развития опеки над детьми в Польше (1867–1939 гг.). *Веснік Брэскага ўніверсітэта. Серыя: Філалогія, Педагогіка, Псіхалогія*. Брест, 2015. Вып. 1. С. 86–91.

36. Karpenko O. Подготовка будущих педагогов к попечительски-воспитательной работе с детьми. *Roczniki Pedagogiczne*. Lublin, 2015. T. 7 (43). № 1. С. 93–108.

37. Карпенко О. Потреби дитини крізь призму опікунської педагогіки Польщі. *Science and Education a New Dimension*. Budapest, 2015. T. III (32). Issue 63. С. 14–17.

38. Karpenko O. Educator in mentor guardianship-educational institutions of Poland (theoretical context). *Around the care and upbringing of pedagogical reflection*: research work collection / ed. O. Karpenko, T. Parczewska.

Drohobych : Publishing department of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 2015. S. 30–39.

39. Karpenko O. Social determinants of childcare in Poland in 1991–2014. *Pedagogika Rodziny*. 2015. № 5 (2). P. 53–61.

40. Wierzejska J., Karpenko O. Wartość pracy w świadomości polskich i ukraińskich studentów. *Освіта для сучасності = Edukacja dla współczesności* : зб. наук. праць у 2 т. / ред. кол.: В.Г. Кремень (гол.). Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. Т. 1. С. 422–432.

41. Karpenko O. Development of childcare in the pedagogical theory and practice of Germany (19th – early 20th centuries). *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska : sectio J – Paedagogia-Psychologia*. Lublin, 2016. Vol. XXIX. № 2. S. 99–109.

42. Karpenko O. Idea opieki i wychowania dzieci sierocych w polskiej i ukraińskiej myśli pedagogicznej – próba syntezy. *Pedagogika Rodziny*. 2017. № 7(2). P. 99–113.

43. Karpenko O. Sztuka wychowania w kontekście pedagogiki humanistycznej Wasyla Suchomlińskiego. *Life and heart devoted to children : Yanush Korchak (1878–1942) and Vasyl Sukhomlynsky (1918–1970) are unforgettable* : research work collection / ed. M. Chepil, O. Karpenko, V. Petryk. Warszaw : DUX, 2017. S. 89–96.

Праці апробаційного характеру

44. Карпенко О. Є. Інституційна опіка дітей в окремих країнах Європейського Союзу: європейський досвід. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 29–30 квітня 2014 р. Тернопіль : Стереарт, 2014. С. 83–85.

45. Карпенко О. Образовательное пространство Польши как фактор развития личности. *Сравнительная педагогика в условиях международного сотрудничества и европейской интеграции* : сб. материалов VII междунар. науч.-практ. конф., г. Брест, 15–16 мая 2015 г. Брест, 2015. С. 110–113.

46. Карпенко О. Є. Підготовка вчителя у емпіричних дослідженнях. *Підготовка майбутнього вчителя в умовах впровадження компетентнісного підходу* : матеріали всеукр. наук.-метод. семінару, м. Умань, 27 березня 2015 р. Умань, 2015. С. 151–154.

47. Карпенко О. Є. Соціальні проблеми дітей опікунсько-виховних установ Польщі. *Психолого-педагогічний і соціальний супровід дитинства в освітньому просторі: проблеми та перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Слов'янськ, 27 травня 2015 р. Слов'янськ, 2015. С. 65–66.

48. Карпенко О. Є. Технологія організації педагогічної взаємодії в опікунсько-виховній діяльності. *Проблеми особистості в освітньому просторі держави* : матеріали круглого столу, м. Львів, 15 квітня 2015 р. Львів, 2015. С. 57–60. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/konf_ps15042015.pdf.

49. Карпенко О. Є. Взаємодія сімейної та інституційної форм опіки дітей у Польщі. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., м. Ніжин, 5–6 травня 2016 р. Ніжин, 2016. С. 58–60.

50. Карпенко О. Є. Напрями опікунської діяльності школи у Польщі. *Педагогічна компаративістика – 2016: освітні реформи та інновації у глобалізованому світі* : матеріали наук.-практ. семінару, м. Київ, 6 червня 2016 р. Київ, 2016. С. 107–109.

51. Карпенко О. Є. Опіка над дітьми і молоддю у громадській діяльності Генріка Йордана (1842–1907). *Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика* : матеріали І всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Івано-Франківськ, 25 лютого 2016 р. Івано-Франківськ, 2016. С. 68–73. URL: <http://conference.pu.if.ua/forum/files/25022016/zbirnyk.pdf>.

52. Карпенко О. Є. Опіка над дітьми у школах Німеччини. *Соціальна робота і соціальна педагогіка: виклики сьогодення* : зб. наук. праць за матеріалами IV всеукр. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 28–29 квітня 2016 р. Тернопіль, 2016. С. 21–24.

53. Карпенко О. Є. Реалізація польської моделі опікунських установ в Україні. *Сучасна педагогіка та психологія: від теорії до практики* : зб. матер. всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 26–27 серпня 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 24–27.

54. Карпенко О. Дитина як суб'єкт опікунсько-виховної діяльності в освітніх установах Польщі. *Osobowość, społeczeństwo, polityka* : materiały VI Międzyn. konfer. nauk.-prakt. Lublin, 11–12 marca 2017. Lublin, 2017. S. 180–182.

55. Карпенко О. Інноваційні форми опіки над дітьми у Польщі. *Inovatívny výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce* : Medzinárodná vedecko-praktická konferencia, Sládkovičovo, 10–11 marca 2017. Sládkovičovo, 2017. S. 206–208.

56. Карпенко О. Є. Опікунська педагогіка в Польщі та перспективи її розвитку в Україні. *Психолого-педагогічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців на компетентнісній основі* : зб. наук. праць IV міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Переяслав-Хмельницький, 28 лютого 2017 р. : у 2 ч. Переяслав-Хмельницький, 2017. Ч. I. С. 59–62.

57. Карпенко О. Є. Психолого-педагогічні засади вивчення соціальної ситуації розвитку дитини дошкільного віку. *Педагогіка і психологія сьогодення: теорія та практика* : зб. наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 20–21 січня 2017 р. Одеса, 2017. С. 93–95.

58. Карпенко О. Є. Релігійна опіка над дитиною у Польщі. *Формування цінностей особистості: європейський вектор і національний контекст* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., м. Дрогобич, 26–27 жовтня 2017 р. Дрогобич, 2017. С. 134–137.

59. Karpenko O. Kaminski's (1903–1978) views on custodial pedagogy. *Innovations and modern technology in the educational system: contribution of Poland and Ukraine* : conference proceedings of International scientific and practical conference, Sandomierz, May 5–6, 2017. Sandomierz, 2017. S. 12–14.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

60. Карпенко О. Є. Опіка над дітьми у Польщі : програма. Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2015. 14 с.

АНОТАЦІЇ

Карпенко О.Є. Розвиток опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі (XX – початок XXI ст.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, 2018.

У дисертації на основі джерельної бази висвітлено суспільно-політичні, соціально-економічні та культурно-освітні детермінанти становлення і розвитку опіки над дітьми у Польщі, розроблено періодизацію розвитку опіки над дітьми у педагогічній теорії та практиці Польщі XX – початку XXI ст. та узагальнено провідні тенденції на кожному з виокремлених періодів; обґрунтовано інституційне утвордження опікунської педагогіки у Польщі; сформульовано визначення понять «опіка над дітьми» та «розвиток опіки над дітьми» як історико-педагогічних феноменів у вузькому і широкому педагогічному значеннях.

Актуалізовано аксіологічний вимір педагогічної теорії та практики опіки над дітьми у Польщі, запропоновано можливості використання польського досвіду в українському соціумі.

Ключові слова: опіка над дітьми, опікунська педагогіка, потреби дитини, теорія міжлюдської опіки, опікун-вихователь, сімейні форми опіки, інституційні форми опіки, опікунсько-виховні установи, Польща.

Карпенко О.Е. Развитие опеки над детьми в педагогической теории и практике Польше (XX – начало XXI в.). – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики. – Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко, Дрогобыч, 2018.

В диссертации на основе научно-литературных источников освещены общественно-политические, социально-экономические и культурно-образовательные детерминанты становления и развития опеки над детьми в Польше, разработана периодизация развития опеки над детьми в педагогической теории и практике Польши XX – начала XXI в. и обобщены основные тенденции на каждом из выделенных периодов; обосновано институциональное утверждение опекунской педагогики в Польше; сформулировано определение понятий «опека над детьми» и «развитие опеки над детьми» как историко-педагогических феноменов в узком и широком педагогическом значении.

Актуализировано аксиологическое измерение педагогической теории и практики опеки над детьми в Польше, предложено возможности использования польского опыта в украинском социуме.

Ключевые слова: опека над детьми, опекунская педагогика, потребности ребенка, теория междучеловеческой опеки, опекун-воспитатель, семейные формы опеки, институциональные формы опеки, опекунско-воспитательные учреждения, Польша.

Karpenko O.Ye. Development of children's custody in the educational theory and practice of Poland (the XX – the early XXI centuries). – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogy. – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, 2018.

The dissertation is based on a solid reference corpus and highlights socio-political, socio-economic, cultural and educational determinants of the formation and development of children's custody in Poland. The periodization of children's custody in the educational theory and practice of Poland during the designated period has been elaborated and determined by the attitude towards a child as a subject/object of the socio-pedagogical process, the specifics of socio-political, cultural-historical, theoretical and methodological foundations of custodianship and education, the axiological context of custodial pedagogy, its emergence and development. In view of this the following stages have been determined: the *first* stage (1900 – 1918) – accumulation of educational experience in children's custody; the *second* (1918 – 1939) – crystallization and theoretical justification of children's

custody and educational activities; the *third* (1939 – 1944) – curtailing of children's custody activities; the *fourth* (1944 – 1973) – improvement of theoretical and methodological principles of children's custody; the *fifth* (1973 – 2004) – establishment of custodial pedagogy as a three-dimensional phenomenon (a branch of pedagogical science, an academic subject, a specialty); the *sixth* (2004 – 2017) – intensive reformation of the conceptual foundations of children's custody in the educational theory and practice of Poland with reference to European integration processes. The retrospective study of the children's custody development in the educational theory and practice of Poland during the investigated period has confirmed its West-European origin and a clearly national dimension. The main tendencies of each stage have been generalized.

The institutional establishment of custodial pedagogy in Poland and the legacy of Polish scholars pertaining to the theory and methodology of custodial pedagogy, the theory of interpersonal care, the theory and practice of children's custody and education have been substantiated. In Poland custodial pedagogy is considered an academic discipline according to its essence and content; a specialty; a branch of pedagogical science.

The essence of the Polish custodial pedagogy is constituted by the concepts of «child», «custody», «need», «child's needs», «satisfaction of needs», etc. The starting point for interpreting the definition of a «custody» is the analysis of child's needs in the global context, covering the most common situations and conditions a child may face. A teacher's job profile in the context of custodial pedagogy tasks has been explored and theoretically grounded.

The peculiarities of formation and transformation of family and institutional forms of children's custody have been revealed. The theoretical and methodological principles of children's custody in SOS Children's Villages, different types of children's custody institutions, schools and extracurricular institutions in Poland in the XX – the early XXI centuries have been revealed. The narrow and broad definitions of such historical-pedagogical concepts as «children's custody» and «development of children's custody» have been formulated.

In accordance with the educational theory and practice of Poland the school is endowed with numerous custodial and educational tasks whose fulfillment depends on social necessity. The children's custody and educational activities of school require creation of optimal conditions for the satisfaction of biological, psychological and social needs, expansion of needs through the development of interests, implementation of corrective activities, assistance to students in choosing a certain system of values. The activities of school meeting rooms are based on the principles of voluntariness, consciousness,

activity, hygiene, safety, motivation, individualization, contemplation, consistency, and freedom. By using various forms and methods, meeting rooms help effectively implement children's custody and educational tasks of the school.

The content and forms of children's custody in an extracurricular environment have been outlined. These are aimed at satisfying child's needs, caring for their health, developing individual abilities and creativity. Extracurricular institutions perform two functions: recreational and correctional. Thus, custodial activities become an educational technology.

The axiological dimension of the educational theory and practice of children's custody in Poland has been revisited, the possibilities of using Polish experience in the Ukrainian society have been proposed.

Key words: children's custody, custodial pedagogy, child's needs, theory of interpersonal care, a custodian teacher, family forms of custody, institutional forms of custody, custody educational institutions, Poland.

Підписано до друку 21.05.2018 р. Формат 60х90/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Вид. арк. 1,9. Зам. № 55. Тираж 100. Друк на ризографі.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка
82100, Дрогобич, вул. І. Франка, 24.